

Roman Džambazovič: Dospievanie na Slovensku. Prechod do dospelosti zo sociologickej perspektívy

Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, 212 s., ISBN 978-80-223-5373-1

Recenzovaná monografia sa zaoberá na Slovensku málo tematizovanou problematikou procesu dospievania. Text si kladie za úlohu nielen podať základné teoretické rámce k danému fenoménu, ale najmä objasniť konkrétne kontexty dospievania v rozličných obdobiach (primárne sa autor sústreďuje na dospievanie počas komunistického režimu a obdobie po roku 1989).

Text je štruktúrovaný do troch hlavných kapitol, úvodu a záveru. V prvej kapitole autor opisuje koncepciu životnej dráhy, ktorá je pre neho východiskom pre ďalšie skúmanie. Druhá kapitola sa venuje conceptualizácii prechodu do dospelosti a tretia analyzuje konkrétne aspekty prechodu do dospelosti v rozličných generáciách na Slovensku.

V úvode sa autor sústreďuje na vysvetlenie svojich osobných motivácií pre skúmanie tejto témy. Naznačuje tiež štruktúru monografie a jej hlavné zámery, pričom jeho primárnym cieľom je zachytiť rôzne zmeny, ktoré sa premietli do života mladých ľudí dospievajúcich za socializmu a po roku 1989.

Prvá kapitola s názvom *Životná dráha ako východisková perspektíva* ozrejmúje autorovo výskumné zameranie, ktoré ma byť multidisciplinárnou syntézou, pričom pri skúmaní životnej cesty jednotlivca kombinuje sociologické, psychologické, demografické, antropologické, ekonomické a historické hľadisko. Samotnú životnú dráhu autor definuje ako „ako reťazec úzko prepojených sociálnych udalostí alebo tranzícií v rôznych oblastiach života“ (s. 16).

V podkapitole *Kontext a faktory životnej dráhy* autor rozoberá rôzne vplyvy spoločenského prostredia na biografie jednotlivcov. Dá sa súhlasiť s konštatovaním, že jednotlivé životné dráhy sú vždy ukotvené v konkrétnych spoločenských, ekonomických a kultúrnych podmienkach. Tu by sa však azda žiadal aj doplňujúci odsek, ktorý by hovoril o konkrétnych dopadoch rozličného spoločensko-politicko-kultúrneho kontextu v rozličných spoločnostiach (napr. rozdiely medzi generáciou baby boomers v Československu a v západnej Európe). Rovnako by sa konkrétnejšie mohlo písať i o statusových rozdieloch, ktoré môžu mať na proces dospievania zásadný vplyv (napr. porovnanie životných dráh robotníckej mládeže a vysokoškolákov v jednotlivých generáciách).

Ďalšia podkapitola s názvom *Premeny a rôzne režimy životnej dráhy* sa zameriava na analýzu rozdielov medzi dvoma typmi životnej dráhy: moderným režimom a neskorým moderným (súčasným) režimom. Pri charakterizovaní moderného režimu životnej dráhy autor upozorňuje na istú štandardizáciu a inštitucionalizáciu vzorcov životného cyklu, ktorá súvisela najmä s industrializáciou a prevládajúcim fungovaním ekonomiky. Autor konštatuje,

že v socialistických krajinách bola situácia odlišná najmä kvôli nevyhnutnosti masového nástupu žien na trh práce, takže normálna rodinná biografia tu znamenala skorý vek sobáša a takmer univerzálne manželstvo a rodičovstvo. Tu by sa azda dalo argumentovať i ďalšími faktormi, ktoré vplývali na odlišnosť socialistických spoločností: štátna ideológia presadzujúca propopulačnú politiku, v socialistických krajinách bolo manželstvo často jedinou reálnou šancou ako získať samostatné bývanie a tiež v socialistických krajinách rozhodne neprebela sexuálna revolúcia podobne výrazne ako na Západe, pretože hormonálna antikoncepcia nebola takmer všeobecne dostupná. Tieto faktory však autor podrobnejšie spomína až v nasledujúcich kapitolách.

Pre neskoro moderný (súčasný) model životnej dráhy zasa platí, že životné dráhy sú výrazne heterogénne, nie sú rigidné a nemusia byť striktne chronologické.

Druhá kapitola, ktorá je venovaná konceptualizácii prechodu do dospelosti a zameriava sa na analýzu rozdielov medzi štandardizovaným prechodom do dospelosti, ktorý platil v západnej Európe až do konca 60. rokov 20. storočia, a menej unifikovanou a rôznorodejšou cestou do dospelosti, ktorá začala platiť v neskoršom období. Štandardizovaný prechod do dospelosti je obvykle charakterizovaný tzv. „Veľkou päťkou životných tranzícií“: ukončenie vzdelávania – vstup na pracovný trh a získanie stabilného zamestnania – odsťahovanie sa od rodičov a založenie vlastnej domácnosti – sobáš (stabilné partnerstvo) – rodičovstvo.

Súčasný prechod do dospelosti autor charakterizuje prebratým pojmom „vynárajúca sa dospelosť“, ktorá je nielen novým medzistupňom medzi adolescenciou a dospelosťou, ale i priestorom pre experimentovanie a skúmanie vlastnej identity. Nestabilita tohto obdobia sa odvíja od nestability v pracovnom živote, partnerských vzťahoch, ako i v bývaní. V tejto kapitole by som privítal i kratšie zamyslenie nad tým, ako výrazne k tomuto novému obdobiu života – „vynárajúcej sa dospelosti“ – prispel fenomén odkladaného rodičovstva. Práve rodičovstvo je totiž asi svojím spôsobom protikladom všetkej tej opisovanej nestability, hľadania a experimentovania.

Posledná a najrozsiahlejšia kapitola knihy sa venuje premenám prechodu do dospelosti na Slovensku. Prvá podkapitola sa venuje povojnovej generácii na Slovensku, pričom za jej charakteristickú črtu pokladá veľmi nízky vek sobáša, čo spôsobuje narušenie časovej následnosti ďalších parciálnych prechodov do dospelosti a ich akceleráciu a kondenzáciu do krátkeho časového súbehu v nízkom veku mladých dospelých. Autor tu skúma a analyzuje i ďalšie významné tranzície do dospelosti v období socializmu, ako je napr. ukončenie vzdelávania, nástup do zamestnania či samostatné bývanie. Azda by za preskúmanie stála i skutočnosť, či i povinná základná vojenská služba nebola prá-

ve takým výrazným a formálnym rituálom prechodu mladých mužov do dospelosti a možno takto prispievala k skoršiemu rodičovstvu. Autor výstižne konštatuje, že na Slovensku (a v krajinách socialistického bloku vo všeobecnosti) odlišné politické usporiadanie a dôsledky jeho fungovania spôsobili časový posun nástupu „Druhej demografickej tranzície“. Možno teda hovoriť o „socialistickom“ modeli prechodu do dospelosti.

Ďalšia podkapitola sa venuje prechodom do dospelosti po roku 1989. Toto obdobie je charakterizované postupným oddiaľovaním čiastkových prechodov a otvára tak časové možnosti na deštandardizáciu, pluralizáciu a diferenciaciu výrazne unifikovaného a štandardizovaného režimu životnej dráhy a v rámci neho homogénneho modelu čiastkových trajektórií a prechodu do dospelosti.

Pri skúmaní rezidenčného osamostatnenia sa (odst'ahovania sa od rodičov) je dôležité poznať, že Slovensko patrí dlhodobo medzi štáty Európy s najvyšším priemerným vekom odchodu z rodičovského domu. Slovensko teda, podobne ako ďalšie štáty východnej Európy, vykazuje podobné charakteristiky ako štáty južnej Európy – pomerne dlhé spolužitie s rodičmi a neskoré rezidenčné osamostatnenie sa. Príčiny tohto stavu môžu byť dvojaké: jednak môže ísť o kultúrny relikv (silná rodinná solidarita a kultúrne normy), ale tiež ekonomické dôvody – vysoká nezamestnanosť mladých spojená s nedostupným bývaním.

Podkapitola venovaná rodinným prechodom sa začína analýzou sobášnosti a konštatovaním, že sobášnosť klesá a mladí mileniáli čoraz viac odkladajú svoj vstup do manželstva. Zároveň však pretrvávanie v nezosobášenom stave nevyhnutne neznamená, že mladí ľudia sú dlhodobo slobodní (singles), narastá totiž počet nezosobášených spolužití. Takéto deinštitucionalizované spolužitie je zároveň spoločnosťou čoraz viac prijímané a destigmatizované.

Podobné trendy ako pri manželstve platia aj pre plodnosť, ktorá klesá a rodičovstvo sa posúva do neskoršieho veku. Ukazuje sa tiež východoeurópsky paradox, keď v týchto krajinách je hodnota rodičovstva (mať deti) posudzovaná síce pomerne vysoko, ale samotná plodnosť je nízka. Azda najdôležitejšie zistenie monografie je sformulované v závere tejto kapitoly: „...na Slovensku sú za dôležitejšie z hľadiska definovania dospelosti považované nerodinné tranzície, t. j. prechody súvisiace s dosiahnutím nezávislosti od rodiny pôvodu (vstup do stáleho zamestnania, odst'ahovanie sa od rodičov) než prechody spojené so založením vlastnej (prokreačnej) rodiny (vstup do partnerského spolužitia a narodenie dieťaťa)“ (s. 166). Zdá sa, že sa postupne oslabuje význam vstupu do manželstva, partnerského vzťahu či rodičovstva a naopak, pre vnímanie dospelosti je podstatná ekonomická nezávislosť od rodičov a stabilné zamestnanie.

Záver obsahuje stručné zhrnutie monografie, ako i dôležitú, analyticky presnú a zároveň prehľadnú tabuľku na s. 170, ktorá mapuje rozdiely medzi

povojnovou generáciou a generáciou Y v jednotlivých dimenziách prechodu do dospelosti.

Odbornú, ako i metodickú úroveň rukopisu hodnotím veľmi vysoko, ide o originálne a veľmi aktuálne dielo, ktoré je svojim zameraním na Slovensku priekopnícke. Text pracuje s najnovšími údajmi zo Slovenska i zahraničia a prináša najnovšie poznatky zo sledovanej problematiky. Uvítal by som azda väčšie zameranie sa na niektoré kultúrno-hodnotové odlišnosti (napr. rola náboženstva, krajiny so silnou rodinnou väzbou vs. krajiny so slabšou rodinnou väzbou). Rozumiem však autorskému zámeru sústrediť sa predovšetkým na konkrétne spoločenské podmienky na Slovensku a zameranie sa na špecifika socialistickej spoločnosti a jej neskoršej transformácie. Práve takýto pohľad sa zdá byť heuristicky prínosný a dostatočne odhaľujúci význam spoločenských procesov pri prechode do dospelosti.

Spôsob členenia textu je zrozumiteľný a logický, autor prechádza od pohľadu jednotlivých teoretických koncepcií a konceptualizácie problému na Slovensku k mapovaniu prechodov do dospelosti v histórii a v súčasnosti. V tejto súvislosti by sa azda dal už v úvodných teoretických a konceptuálnych kapitolách klásť väčší dôraz na porovnanie rozdielov medzi západnými spoločnosťami a krajinami východného bloku, ale na tieto odlišnosti je dostatočne poukázané neskôr - v kapitole o prechodoch do dospelosti na Slovensku.

Monografia je napísaná veľmi slušnou štylistikou a číta sa pomerne ľahko. Vzhľadom na svoju komplexnosť a logickú výstavbu sledovaného problému môže veľmi dobre slúžiť nielen pre potreby vedeckej verejnosti, ale i ako študijná pomôcka pre vysokoškolských študentov rôznych spoločenskovedných disciplín.

Robert Klobucký
Sociologický ústav SAV, v. v. i.